

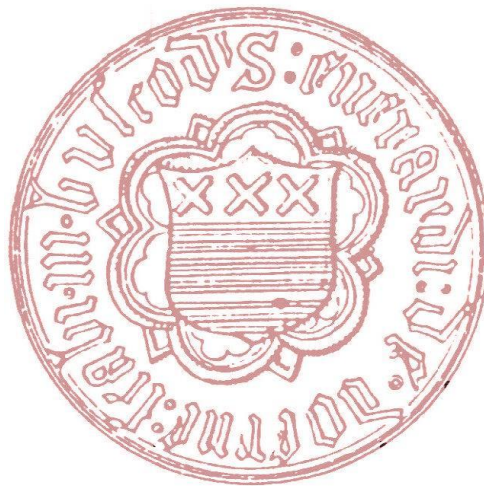
*deurnese historische reeks
kleine serie 1*

ton spamer

veldheuvel te deurne

*het goed stakenborch-ten eijnde
en de derpse hoeve*

*een historisch/geografische en
toponymische studie*

deurne 2010

*durninum - fonds voor cultuurhistorische publicaties
architectuur - historie - landschap - populatie - religie - toponymie*

Eerder verschenen in de Deurnese Historische Reeks:

1. A.P.G. Spamer, Deurne en de Peel in Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Het Maas-Aa-gebied van Grave tot Roggel op grond van plaats- en waternamen. 32 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
2. A.P.G. Spamer, Toponiemen rond de Peel in de Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Bijna 700 plaatsen waternamen uit Noord-Brabant en Limburg met meer dan 2000 verwijzingen. 26 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
3. Pieter Koolen, ..die bedroefde plagen.. Deurne tijdens de Belgische Opstand 1830-1839. 78 pag. Deurne, 2002.
4. Ton Spamer, Vaste grond onder de voeten. Archeologische vondsten ca. 500 v.C. – ca. 1200 n.C. Deurne, 2004. 48 pag.
5. Ton Spamer, Waan of werkelijkheid. Willibrord en Bonifatius. Echternach, Deurne en Dokkum. 28 pag. Deurne, 2004.
6. Ton Spamer, Een heden zonder verleden heeft geen toekomst. Bescherming en revitalisatie van de restanten van het Deurnes verleden. (In voorber.)
7. Ton Spamer, Eessens Put en de Kaweise Loop. De noordgrens van de heerlijkheid Deurne. Een historisch/ geografische en toponymische studie. Deurne, 2009
8. Ton Spamer, Een karretje op den zandweg reed.... Deurnese toponiemen uit de periode 721-1900. Deurne, 2010. 484 pag.
9. Ton Spamer, Historisch-geografische atlas van Deurne, deel 1. (In voorber.)

Over de auteur.

Ton Spamer studeerde geschiedenis in Utrecht en doceerde dit vak aan het Peelland-College te Deurne. Daarnaast was hij vice-voorzitter van de Culturele Raad Deurne, voorzitter van de Openbare Bibliotheek, lid van het hoofdbestuur van de Provinciale Bibliotheek-Centrale, de Provinciale Bibliotheekcommissie en een aantal landelijke besturen en ministeriële commissies.

Hij publiceerde onder andere over Deurne in de Brons- en IJzertijd, de Willibrordusparochie in Deurne van 700-1800, over Deurnese toponiemen 721-1900 en in Duitsland over het laat-middeleeuwse kleinstedelijk patriciaat. Hij geeft cursussen en lezingen, vertaalt Duitse kunstcatalogi en vakliteratuur en vervaardigde examenmateriaal o.a. over historiografie, Nietzsche en La Belle Époque. Ook schreef hij jarenlang een cultuurhistorische column in Omologie. Sinds 1979 is hij recensent voor Duitstalige vakliteratuur op het terrein van geschiedenis en kunst. Publicaties over het vroeg-middeleeuwse Deurne en tot op heden voortlevend heidendom zijn in voorbereiding. Oprichter/redacteur van “Durninum”, fonds voor cultuurhistorische publicaties over Deurne.

© Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd, gescand of hoe dan ook overgenomen zonder uitdrukkelijke toestemming van de auteur (a.spamer@spamer-dewit.nl) tenzij voor eigen gebruik. Opname van de gehele of gedeeltelijke inhoud in gegevensverzamelingen, databestanden, encyclopedieën en op internet is absoluut uitgesloten.

VELDHEUVEL, EEN HISTORISCH CENTRUM

In 721 schonk Herelaef, zoon van Badagar, een deel van zijn moederlijk erfdeel aan de door hem gestichte kerk in Bakel. Die kerk was toevertrouwd aan de bestuurlijke zorgen van Willibrord, abt van de abdij Echternach. De schenking omvatte naast bezit in Bakel "*bovendien in de plaats Vlierden één afhankelijke boer en in Deurne één afhankelijke boer met alles wat erbij hoort en met hun horigen-good, zowel hoeven van horigen als bedrijfsgebouwen, akkers, beemden, weidegronden, bossen, wateren en waterlopen, roerend en onroerend goed, met de overige baten aldaar, die betrekking hebben op bovengenoemde plaats*".¹

Het bedrijf van één enkele afhankelijke boer kon kennelijk nogal wat omvatten. De vraag is of we deze schenking in Deurne kunnen localiseren. Helpen toponiemen ons daarbij? De kerk van Deurne uit de 13e en 14e eeuw lag volgens het hertogelijk cijnsboek van 1380 op de Nieuwe Kamp.² Bij restauratiewerkzaamheden zijn onder de huidige kerk de fundamenten gevonden van een tufstenen voorganger, de kerk die in de oorkonde van 1069 wordt genoemd.³ Ook die kerk lag op de Nieuwe Kamp, welke ontginning derhalve van rond of kort na 1000 moet dateren. De Oude Kamp, noordwestelijk daarvan gelegen, is dus van nog vroegere datum. Zoals bekend komen kampontginningen vanaf de 10e eeuw voor. Vlak daarbij lag een gebied dat -Vrun- heet. Hierin is gemakkelijk het oude -vroongood- te herkennen, akkers die door afhankelijke boeren werden bewerkt voor de privé-consumptie van hun heer.⁴ De horige boeren hebben wellicht het aangrenzende akkergebied -Schalkert- gebruikt, daar -schalk- een oud woord voor 'knecht' is. In diezelfde omgeving en ook direct zuidelijk van de kerk bezat de abdij Echternach later veel cijnsgoed. Of de woonomgeving rond de kerk ook werkelijk het door Herelaef bedoelde Durninum geweest is, kan echter alleen door archeologisch onderzoek bewezen worden. Dat is op die plaats vijwel uitgesloten. Het is daarom goed te bedenken, dat dit hypothesen blijven. Bijsterveld heeft er meer dan eens op gewezen dat de ons bekende situatie uit de 13 eeuw niet zonder meer naar de 8^e eeuw kan worden getransporteerd.

Bij de kampen gaat het voornamelijk om kleine akkertjes, ontgonnen uit hei of bos, waaromheen een haag van de oorspronkelijke begroeiing is blijven staan. Dit type ontginning zou m.n. in West-Frankrijk op een uitgebreidere schaal voorkomen; daar spreekt men van 'bocage' en ook deze dankt die naam aan individuele ontginningen.⁵ De straat van de kerk naar de beide kastelen heette al in 1383 het -Haghe eynde-.

Maar naast deze vroege bewoning rond de kerk kende Deurne minstens nog twee andere kernen, één daarvan vrij zeker even oud. Die bestaat nog, al is het geen schim meer van wat het geweest is: Vreekwijk.

De andere is totaal uit het dorpsbeeld verdwenen: Veldheuvel. Deze kernen kunnen niet gelijkgesteld worden met Walsberg, Zeilberg, enz. welke waarschijnlijk van veel later datum zijn. Vreekwijk en Veldheuvel waren ook belangrijker. Dat valt af te leiden uit het al dan niet gebruiken van een lidwoord. Voor de belangrijkste en oudste kernen werd nooit een lidwoord gebruikt. Men woonde *in* Deurne of *in/op* Vreekwijk of *in/op* Veldheuvel, maar aan de Wasberg en aan de Zeilberg. Dit geldt evenzeer voor de Molenhof, de Voort, het Kerkeind, de Moosdijk, de Neerkant, enz. Liessel is een twijfelgeval, want alhoewel men *in* Liessel kon wonen, kon men dat ook op de en zelfs het Hoge Liessel. Even opmerkelijk is Loon, want dit ogenschijnlijk onbelangrijke goed aan de noordoostkant van Liessel werd altijd zonder lidwoord aangegeven: men woonde op Loon.⁶

¹ "Insup(er) dono in loco fleodrodu(m) casatu(m) (I) et in durninu(m) casatu(m) I cu(m) o(mn)i integ(r)itate et peculiare eor(um) ta(m) casis q(uam) curticlis, ca(m)pis, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquar(um)q(ue) ecursib(us) re(m) mobile(m) + immobile(m) cu(m) reliq(ua) oportunitate ibide(m) aspiciente ad sup(ra)dictu(m) locu(m)". (Vert. TSp.) Camps, Oorkondeboek van Noord-Brabant. Oork. nr. 9

² "ecclesia de dorne in novo campo". Rijksarchief Brussel nr. 45086 (1380) folio 28r.

³ "Durna, Bacle, Os cum ecclesiis et appendiciis suis". Camps, Oorkondeboek van Noord-Brabant. Oork. nr. 31, 6 mei 1069.

⁴ Dat de Peel later met -vroente- werd aangegeven is een gevolg van het feit dat wildernissen oorspronkelijk tot het bezit van de heer behoorden, het zg. wildernisregaal. Het oudhoogduitse -frohn- betekende 'heer', vandaar dat 's Heren Hemelvaart in het Duits nog altijd Fron-leichnams-tag heet. Vroongood was eigendom van de heer, nog terug te vinden in de plaatsnaam Vroenhoven.

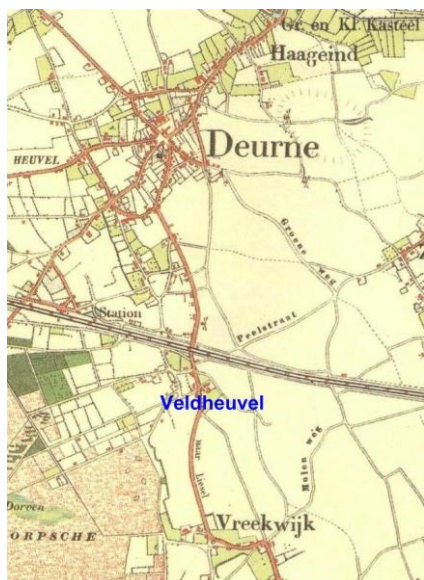
⁵ Beijers/Van Bussel, pag. 149.

⁶ Zie voor al deze vermeldingen: Ton Spamer, Deurnese toponiemen 721-1900. (In voorber.)

Oudere toponiemen hebben of géén voorzetsel of het voorzetsel -in-. Jongere toponiemen hebben het voorzetsel -op-, aldus Molemans.⁷ Deurne, Vreekwijk, Veldheuvel en Loon hebben in hun oudste vermeldingen geen voorzetsel, daarna incl. Liessel -in- of -te-. Deurne komt daarbij schriftelijk al in 721 voor, Veldheuvel en Loon vanaf de 12^e eeuw, Vreekwijk vanaf de 13^e eeuw en Liessel vanaf de 14^e eeuw. Uit recente Duitse literatuur is inmiddels duidelijk geworden dat namen met -wijk- al uit de 8^e eeuw kunnen dateren, hetgeen ook voor Vreekwijk geldt.⁸ Van namen met -hoven (Veldheuvel is voortgekomen uit Veldhoven) zegt Theuws dat die wellicht voor een deel zijn toe te schrijven aan een uitbreiding van de bewoning in de laat-Merovingische en Karolingische tijd.⁹

Het begin van Veldheuvel

Dat Veldheuvel is voortgekomen uit Veldhoven blijkt uit een aantal vermeldingen. In de Bossche Schepenprotocollen van 1384 komt bij transacties in Deurne op één en dezelfde bladzijde zowel de vermelding *in loco dictum velthoven* als *in loco dictum velthoevel* voor.¹⁰ De Echternachse oorkonden hebben het op 26 juni 1396 over *in der Pfarrei Doerne am Ort Velthoevel* en 2 dagen later over *zu Velthoeven in der Pfarrei Deurne*. In beide gevallen betreft het bezit van Luitgardis van Mierlo, gehuwd met Jan Spierinx van Dinther.¹¹

Afb. 1 Veldheuvel op de kaart van 1892¹⁴

De naam Veldhoven komt echter in Deurne al veel eerder voor. Kort voor 1200 maakte de abdij Echternach een register op met daarin al haar bezittingen, o.a. in zuidoostelijk Brabant. Deze lijst wordt tegenwoordig gedateerd in de periode 1175-1200. In Deurne worden 11 hoevebezitters opgesomd, waaronder een *Gerardus de Veltouen* (Veltoven). Die is ook nog cijnsplichtig voor bezit in Bakel en wordt daar vermeld als *Gerardus filius God(efridi) de Veltouen*. Gerardus moet als hoevebezitter toch minstens een jaar of 30 geweest zijn. Als we voor de opstelling van de lijst een gemiddeld jaar aannemen, bv. 1185, moet zijn geboortejaar rond 1155 liggen en dat van zijn vader Godfried¹² rond 1125. Aannemend dat die op zijn minst rond 1150 al het toevoegsel "*van Veltouen*" droeg, duidt dat erop dat Veldhoven al vroeg in de 12e eeuw bestond.

Dat is opmerkelijk. Het grote lexicon van Künzel¹³ kent naast vele samenstellingen met -huizen- er slechts 5 met -hoven-. Van één daarvan, Wiburchoven uit ca. 1170, is niet eens bekend of

het wel in Nederland lag. Quadraginta houvas (40 hoeven), wat een oude naam van Wilnis zou zijn geweest, dateert uit de 15e eeuw¹⁵ en Werkhoven heeft het aanhangsel -hoven- pas ver in de 16e eeuw gekregen. Er blijven maar 2 bruikbare -hoven-namen over: Bruchehove, dat mogelijk bij Zutphen heeft gelegen, komt pas rond 1180 voor en Wolbedershof stamt uit 1181-1210. Veldhoven bij Tilburg komt in 1294 en Veldhoven bij Eindhoven in 1297 voor, beide overigens pas bekend uit veel latere

⁷ Molemans, J., Bijdrage tot de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Limburgse Kempen, voornamelijk in het licht van de namenvoorraad. In: Naamkunde, 1973, 270-332, blz. 311/312.

⁸ Zie: Ton Spamer, Het begon in Vreekwijk. (In voorber.)

⁹ Theuws, F.C.W.J. De archeologie van de periferie - Studies naar de ontwikkeling van bewoning en samenleving in het Maas-, Demer- en Scheldegebied in de Vroege Middeleeuwen. Amsterdam, 1988, 179.

¹⁰ Bossche protocollen, nr 1178, 1384, f. 106

¹¹ Wampach, C., Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte der altluxemburgischen Territorien bis zu Anfang des 16. Jahrhunderts, deel X blz. 29 akte 39a en b

¹² We gaan hier gemakshalve van de naam Godfried uit. Die naam kwam in Deurne meer voor, de naam God(e)schalk zelden. Maar het blijft een aanname.

¹³ Künzel R.E., D.P Blok en J.M. Verhoeff, Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200. Amsterdam, 1989.

¹⁴ Op de kaart zijn duidelijkheidshalve enkele namen verwijderd. Het kaartbeeld is uiteraard onaangetast gebleven.

¹⁵ Niet bekend bij Vries, J. de, Woordenboek der Noord- en Zuid-Nederlandse plaatsnamen. Utrecht/Antwerpen, 1962 en Berkel, G. van & K. Samplonius, Nederlandse plaatsnamen - herkomst en historie. Utrecht, 2006.

kopieën. Het Deurnese Veldhoven staat met zijn onbetwiste ouderdom echter stevig in de vroege 12^e eeuw.

Daarmee zitten we bijna in de tijd van de beroemde oorkonde van aartsbisschop Friedrich I van Keulen, waarin hij regels stelt voor de verplichtingen die o.a. de inwoners van Deurne hebben jegens de voogden van Echternach. Die acte dateert uit de periode 1100-1110 en daaruit blijkt dat Deurne toen al schepenen had. Samen met die van Waalre en Diessen zijn dat de oudst bekende schepenen van Brabant.

Het ambtelijke optreden van de Echternachse voogd vond niet plaats in Deurne maar in het aan Veldheuvel grenzende Vreekwijk.¹⁶ De verplichte jaarlijkse bijeenkomst van alle mannelijke ingezetenen aldaar is blijven bestaan tot 1795 toe. Er mag van worden uitgegaan dat het vroegste bestuur van Deurne is uitgeoefend onder leiding van een schout. In een oorkonde van de abt van Echternach uit 1260 met betrekking tot de tienden in Bakel¹⁷ is sprake van een schout. Een dergelijke functionaris was hier dus bekend. De vroegst bekende Deurnese schout was een Hendrik van Stakenborch, tussen 1350 en 1400. Het huis Stakenborch lag in Veldheuvel. Dat Hendrik van Stakenborch daar bezit had staat vast. In een Bossche schepenacte van 1382 gaat het vervolgens over het goed Veldhoeven in samenhang met Willem van der Aa en Arnold Vrient, proost van Wassenberch. Van deze laatste weten we dat die het goed Velthoven rond 1340 in bezit had. Willem van der Aa kocht het van een van zijn erfgenamen, om het in 1389 door te verkopen aan Mabelia van Dinther, die het meteen aan haar dochter als huwelijksge Geschenk gaf, maar dan wel met de naam Stakenborch.

Na 1414 komt de naam Stakenborch als naam van het goed niet meer voor. In de plaats daarvan verschijnt in datzelfde jaar "*de goede ten ijnden*", waarvan in 1490 wordt gezegd "*tguet die eijnden op velthovel*". Er kan geen twijfel aan bestaan dat met Veldheuvel, Stakenborch en Ten Einde één en hetzelfde goed wordt bedoeld. Veldheuvel wordt uiteindelijk ook de naam van een kleine wooneenheid, waartoe naast de Antoniuskapel en het Gasthuis ook enkele huizen behoorden. Voor meer dan één groot versterkt huis was daar geen plaats. Dat het een op zichzelf staand woongebied was blijkt uit de benaming "*heertgang van Velthoven*" uit dezelfde periode.¹⁸

Het dorp en het 'casteel' Veldheuvel

De hierboven al genoemde Gerard en Godfried "van Velthouen" kwamen in het midden van de 12e eeuw dus voor in een goederenlijst van de abdij Echternach. Daarin worden hoevebezitters genoemd en cijsbetalers. Eén daarvan is bv. een Gevardus. Daar dit de Leitname is in het latere geslacht van de heren van Deurne en hij bovendien als eerste genoemd wordt, wordt hij beschouwd als de waarschijnlijkste voorvader van de Van Doernes, het geslacht van de oudste heren van Deurne. Bij de cijsbetalers in Bakel behoort behalve onze Johannes van Velthouen ook een Arnoldus van Beek. In 1306 treffen we in Deurne een Waltero de Beke aan, ontvanger van de inkomsten van de hertog, lid van een aanzienlijke familie die eigenaar was van het goed Ter Beek, ten zuiden van Veldheuvel.¹⁹ Hij wordt op de voet gevolgd door een Gheyvardus van Deurne. Van die getuigen van 1306 wordt letterlijk gezegd: "*presentibus discretis viris...*" Het gaat over vooraanstaande lieden. We mogen er daarom voorzichtig van uitgaan dat de lijst met hoevebezitters van ca. 1185 ook aanzienlijke personen weergeeft, waarvan we de nakomelingen in 1306 tegenkomen.

Zekerheid daaromtrent krijgen we in 1271. In dat jaar doet Hendrik van Bakel afstand van het meierschap van Deurne, zodat de abt van Echternach daarover weer vrijelijk kan beschikken.²⁰ Onder de getuigen is een Iohannes de Velthouen, die met de anderen beschreven wordt als zijnde "*pactionarii et fideles .. dictorum abbatis et conventus*", d.w.z. getrouwen van de abt en de kloostergemeenschap. Het feit dat hij als getuige optreedt zegt iets over de positie die hij bekleedt. Een andere getuige is trouwens ook interessant: Godefridus de Vrecwich, die alleen al door zijn naam aangeeft dat Vreekwijk toen al bestond, en ook hij was een aanzienlijk man.

¹⁶ Dat de bijeenkomst in Vreekwijk plaatsvond is bekend vanaf de 15^e eeuw. Gezien het conservatieve karakter van deze vergaderingen en het feit dat ze nog eeuwen daarna steeds op dezelfde plaats werden gehouden, wordt er hier vanuit gegaan dat ze ook vóór de 15^e eeuw in Vreekwijk plaatsvonden.

¹⁷ Camps, oork. nr. 280.

¹⁸ 1406-1407 Bossche Protocollen f. 324v

¹⁹ Camps, oork. nr. 722

²⁰ Camps, oork. nr. 330

In ca. 1345 is sprake van een Johannes Goes Capren van Velthovel.²¹ Deze wat vreemde naam wil niet meer zeggen dan dat er een Johannes was, zoon van een Gozewijn, met de bijnaam Capren, wat op zijn hoofddekseel -kaproen- is terug te voeren. Hij zou tot de stamvaders van het geslacht Goossens behoren, dat toentertijd net ten noorden van de huidige spoorlijn woonde. Hun huis stond aan de oostzijde van de Commerstraat, nu de Derpsestraat, iets noordelijk van de uitmonding van de Romeinstraat. Dat werd toen tot Veldheuvel gerekend. Gozewijns schoonzoon, Lambertus, wordt in 1380 in het hertogelijk cijnsboek vermeld: Lemkinus gener Goeswini de Velthoven.

Langzamerhand komen we dan bij de bekende eigenaren terecht. Tegelijk zien we hoe de naamsaanduiding daardoor verandert. In de Bossche schepenprotocollen van het jaar 1379 stuiten we op de volgende inschrijving: "*Doerne bona te Velthoven, pratum die halve boekel, decima in Doerne, que fuerat domini arnoldi Vrient, prepositi quondam de Wassenberch*".²² Letterlijk: *In Deurne de goederen te Velthoven (en) de weide "De halve Boekel" (alsmede) de tienden in Deurne; dat was (bezit) geweest van heer Arnoldus Vrient, vroeger proost van Wassenberch*. Hier is sprake van 'goederen', hetgeen nog niet per se hoeft te wijzen op een versterkt huis, een hofstede of zelfs maar een woonhuis. Anderzijds kan men de zin ook zó interpreteren, dat het meervoud 'goederen' slaat op Veldheuvel, de weide en de tienden tesamen. Maar ook dan weten we van Veldheuvel als woonplaats nog niet veel.

Van die tienden in Deurne maakte de tiende "op Stakenborch" mogelijk deel uit: "*Art Stamelaert zoon wijlen Jan van Bruheze, de tiende op Stakenborch van Heer Art Vrient, proost van Wassenberch*".²³ Deze vermelding uit 1375 leert ons, dat minstens een deel van het voormalige bezit van Arnold Vrient, proost van Wassenberg, in handen was gekomen van Art Stamelart, zoon van Jan van Bruheze. Uit anderen hoofde weten we, dat deze Art Stamelart ook ander bezit van de proost van Wassenberg in handen had, nl. Velthoven, het goed Loon en de tienden van Liessel.²⁴ Er is alle reden om aan te nemen dat hier sprake is van een erfgang.

Voor het eerst is nu de naam Stakenborch gevallen. Dat blijkt identiek te zijn aan het goed Veldhoven. Willem van der Aa koopt namelijk het goed Veldhoven van de kleinzoon van Art Stamelart, de erfgenaam van de proost van Wassenberg en verkoopt het in 1389 aan Luitgardis van Mierlo, weduwe van Jan Spierinc van Dinther.²⁵ Zij schenkt het in 1396 aan haar dochter Mabelia als huwelijksgift als die trouwt met Willem van de Wijngaard, maar dan wordt het omschreven als 'het goed Stakenborch'. In die inschrijving wordt het ook genoemd "*het goet van Heer Stakenborg*".²⁶ Zekerheid krijgen we uiteindelijk in 1412. Dan wordt gesproken van "*t goet te Stakenborch op Velthovel*".²⁷ We hebben nu de volgende bewoners en/of eigenaren van Veldheuvel:

ca. 1150	Godfried van Velthouen
ca. 1185	Gerard van Velthouen
1271	Iohannes de Velthouen
ca. 1320	Arnold Vrient, proost van Wassenberg: Velthoven en de tiende op Stakenborch
ca. 1345	Johannes Goes Capren van Velthovel
1375	Art Stamelart, neef van Arnold Vrient, tiende op Stakenborch
ca. 1386	Willem van der Aa koopt "Te Velthoeven" van kleinzoon van Art Stamelart
1389	Willem van der Aa verkoopt Velthoeven aan Luitgardis van Mierlo
1396	Luitgardis van Mierlo schenkt Stakenborch aan haar dochter Mabelia
1412	't goet te Stakenborch op Velthovel. Jufr. Beel weduwe Willem van den Wijngart

Waar komt ineens de naam Stakenborch vandaan?

In 1407 getuigt een Hendrik van Stakenborch van zichzelf dat hij "*voertijts scoutheit van dornen*" was.²⁸ Wanneer dat precies was weten we niet. Hij was getrouwd met een Kathelijn van Scheepstal,

²¹ Goossensboek

²² 1379, Bossche Protocollen, nr 1178, f. 110 vs.

²³ 1376, Charters Deurne. Oud Administratief Archief

²⁴ 1382-1387 Bossche Protocollen, nr 1177, f. 202

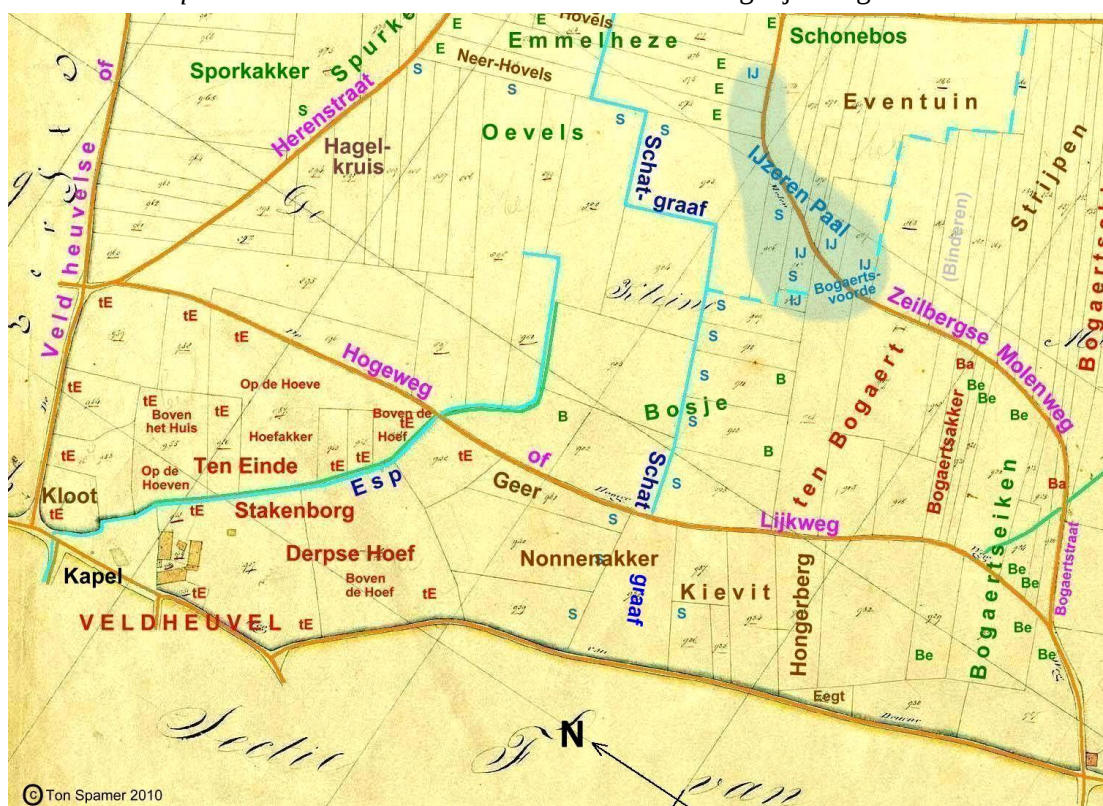
²⁵ Dinther, N.L. van, Genealogie van der Aa, middeleeuwen. Internet, 2006, pag. 20

²⁶ 1382-1387 Bossche Protocollen R1177 f. 202

²⁷ 1412/1413, Bossche Protocollen, f. 94/95

²⁸ Krom & Sassen, Oorkonden. Leenverheffingen Helmond en omgeving

een schoonzuster van Willem van der Aa. Hij moet een vermogend man geweest zijn, want hij bezat ook het goed Luttel-Meijel op de grens van Deurne en Meijel.²⁹ Dat hij iets met Veldheuvel te maken had blijkt uit de volgende inschrijving: "*Heer Willem van der Aa ridder (....) Verkocht aan de genoemde Heer Willem (....) Art Stamelaert zoon wijlen Jan van Bruheze. Jan van Bruheze zoon van Art van Stamelaert van den Wiel. (....) Heer Arnold (....) proost van Wassenberch in Doerne, evenals het goet van Heer Stakenborg*".³⁰

Afb. 2 Het goed Stakenborg - Ten Eijnde met omliggende akkers op de kadasterkaart van 1832.

²⁹ 1393, Helmondse Schepenprotocollen

die Huijsinge der weduwe Wilhelmi Michiel Colen gaende aldaer totten Hagelcruijs waert dander sijde

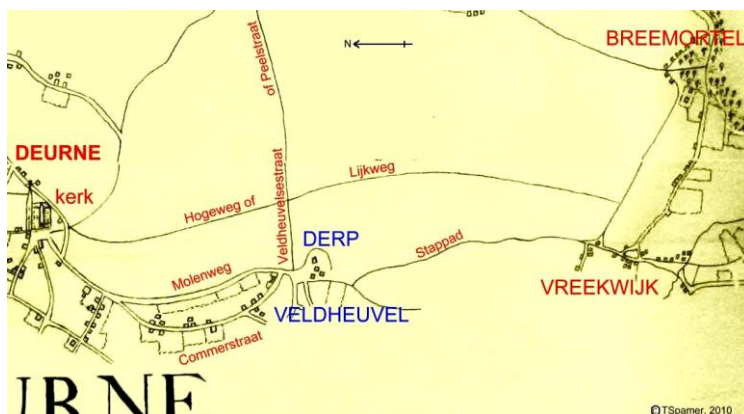
benevens d'erffnisse daer Silvester Scheutgens op woent".³⁴ De ligging van de Veldheuvelse of Antoniuskapel is exact bekend, aangezien de restanten daarvan tot in de jaren '70 van de 20^e eeuw hebben bestaan. Ten Einde lag vanuit de kapel gezien aan de 'andere' (de oostelijke) zijde van de weg naar Liessel en werd begrensd door een hagelkruis en twee andere huizen. Aan de noordzijde van de Veldheuvelsestraat lag ook een hagelkruis, dus die belending ging tweevoudig op. Deze localisering wordt nog ondersteund door de volgende registratie: "*Hillegunt van Dinter, abdis, en het convent van Binderen verpachten aan Willem, zoon van Jan van den Veld, diverse stukken grond, gelegen in de parochie en dingbank Deurne, te weten: - de nonnenecker op de Velthovel gelegen tussen het goed van Art Vryns, dat van Jan Bogarts, de gemeynre straat en de gemeynen weg*".³⁵ De Nonnenakker is op de kaart van afb. 2 aangegeven. Noordelijk ligt Ten Eijnde, "het goed van Art Vryns", de proost van Wassenberch, hierboven besproken. Hieruit blijkt hoe lang zo'n naam kon blijven hangen. Zuidelijk ligt het "goed van Jan Bogarts", het goed Ten Bogaert. Westelijk ligt de "gemeynre straat", het Stappad naar Liessel. En oostelijk ligt "de gemeynen weg", de Hogeweg of Lijkweg.

De woning Ten Eijnde moet een behoorlijke omvang gehad hebben, want in een zeer uitvoerige boedelscheiding uit 1653 komt o.a. de volgende passage voor: "*....onder den last van hier uyt te gelden twee vaten rogge te betaelen met vyff stuyvers ofte soo men t'selve betaelen can aen de casteele van Veltheuvel....*".³⁶

Dit duidt op meer dan een enkelvoudig klein pand. Het verklaart ook waarom de akkers eromheen namen dragen als 'Boven de Hoef' en 'Boven het Huis'. Uit onderzoek is gebleken dat de locatiennaam 'Derp' in de loop der tijden langzaam beperkt was geworden tot de Veldheuvel. Zelfs van de Antoniuskapel, altijd aangeduid als de Veldheuvelse kapel, werd tenslotte gezegd dat die in het Derp lag. In 1643 werd Ten Eijnde omschreven als "*ex domo, domistadio et orto cum suis attinentibus sito iuxta Capellam int Derp*" ('uit huis, hofstad en tuin met alles wat erbij hoort gelegen bij de Kapel in het Derp').³⁷

Bij een 'casteele' verwacht men toch eigenlijk een omgrachting. Die was er niet. Er lag wel een waterloop langs, die hoogstwaarschijnlijk de Esp (< es-apa?) heette, maar alles bij elkaar genomen lijkt de omschrijving 'kasteel' ietwat overdone. Een betiteling als kasteelboerderij is echter geheel op haar plaats.

De oudste kaart die we ervan hebben ontstaat ruim 70 jaar na de term 'Casteele'. In 1716 kreeg landmeter Hendrik Draeck van de Staten-Generaal in Den Haag opdracht om een nauwkeurige kaart van het Peelgebied te maken, omdat na de Vrede van Utrecht er een andere buurman op het toneel was verschenen. Het grootste deel van Opper-Gelder kwam in handen van Pruisen. Zo kwamen ook van het huidige Nederlandse Noord-Limburg rechts van de Maas de volgende plaatsen onder Pruisisch

bestuur: Arcen, Afferden, Bergen, Middelaar, Velden en Well, en links van de Maas de hele streek tussen Kessel en Venray. De Pruisische koning wenste voor eens en altijd een eind te maken aan de eeuwige twisten over het juiste grensverloop in de Peel, nu ook een Pruisische grens. Dat hield ook de grens tussen Deurne en Venray in en daar danken we uiterst belangrijke informatie aan.

Afb. 3 De kaart van Draeck uit 1716. (detail)³⁸

³⁴ 20-1-1564 Tafel van de H. Geest Helmond, f. 38v

³⁵ 1444 Charters Deurne

³⁶ 8-9-1653 Recht Arch Deurne nr 96 f. 58vs

³⁷ 1643 Charters Deurne

³⁸ Namen in rood en blauw door mij toegevoegd. TSp.

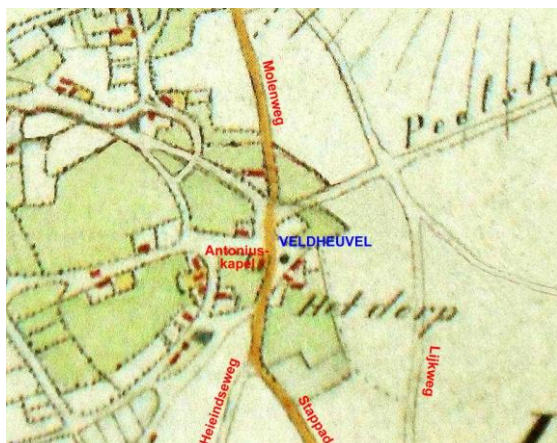
Het hele gebied van Milheeze tot en met Meijel staat op deze kaart aangegeven. En daar de Staten-Generaal een buurman als de Pruisische koning niet zomaar konden afschepen, werd een betrouwbare landmeter gekozen. Op die kaart wordt een kleine woonkern Veldheuvel weergegeven. Die blijkt een aantal gebouwen te omvatten. Een preciezer beeld daarvan treffen we aan op de Tranchotkaart. Kolonel Jean Joseph Tranchot was een Franse militaire landmeter die met zijn ploeg tussen 1801 en 1814 de door Frankrijk in 1794 geannexeerde gebieden links van de Rijn in kaart moesten brengen. Daar hoorde ook het voormalige Pruisisch Opper-Gelre toe, waarvan Venray de meest westelijke punt vormde. Om er zeker van te zijn dat elk stukje Venrays grondgebied werd opgemeten gingen de landmeters nog een stukje Staats-Brabant in en daaraan hebben wij te danken dat Deurne en Milheeze toen ook nog net in kaart zijn gebracht. Napoleon stelde hoge eisen aan zijn militaire kaarten en daarom kunnen we ze rustig als wetenschappelijke kaarten aanmerken. De Limburgse kaarten dateren uit de periode 1801-1807. De meest westelijke zijn -naar we mogen aannemen- het jongst. Het hier afgebeelde deel traceer ik daarom in 1807. We zien daar de straten die we ook al op afb. 2 en 3 zagen. De Antoniuskapel wordt met name genoemd en het gebouwtje zelf aangegeven als een klein rood blokje. Aan de overkant van de weg ligt dan iets dat we alleen maar als een kasteelboerderij kunnen beschouwen zoals we die in Limburg nog tegenkomen.

Het draagt nu de naam "De Hoef". Daar op latere kaarten het Derp juist daar wordt gelegd waar de Veldheuvel lag en de Antoniuskapel al eerder in het Derp werd gelocaliseerd, kan het niet anders of we hebben hier -op de plaats waar ooit Stakenborch en later Ten Eijnde lag- te maken met de Derpse Hoef.

Afb. 4 Veldheuvel op de Tranchotkaart.

In 1564 verklaarde zoals gezegd Heylgen Goeloffs waar Ten Eijnde precies lag, nl. tegenover de Kapel. Zijn vader Jan Heilgen bewoonde in 1538 "de hoeve int Derp".³⁹ Ook dit ondersteunt de identificatie. Stakenborch, ten Eijnde en de Derpse Hoef móeten wel een en hetzelfde bouwwerk aanduiden, want meer plaats was er niet. Als we lezen: "*Heer Jan Pegs erft het grote oude huis in het doirp of Veltheuvel*",⁴⁰ dan wijst dat erop dat er niet nog meer grote huizen lagen. Deze aanduiding was zonder enige naamgeving kennelijk voldoende.

Afb. 5 Veldheuvel op de Topografische Kaart van 1843

Het verschil van Draeck met de Tranchotkaart is, dat die wat meer verspreide gebouwtjes aangeeft. Zo heel vreemd is dat niet. Tussen beide kaarten zit bijna een eeuw en een kasteelhoeve kan in verschillende tijden behoefte hebben gehad aan verschillende bijgebouwen. Het was min of meer een wooneiland op zich. Niet voor niets wordt er in 1641 van geschreven: "*seeckere huijs, hoffstadt, hoff ende gerechtigheit van dien gestaen ende gelegen binnen dese heerlijkheit van Doerne ter plaetse aen de Veldheuvel, rontsomme tusschen de gemeijnte alheijr*".⁴¹

De Kadasterkaart van 1832 (zie afb. 2) laat ongeveer hetzelfde zien als de Tranchotkaart, al is dan de oostvleugel verdwenen. De Topografische Kaart van 1843 (afb. 5) laat echter meer veranderingen

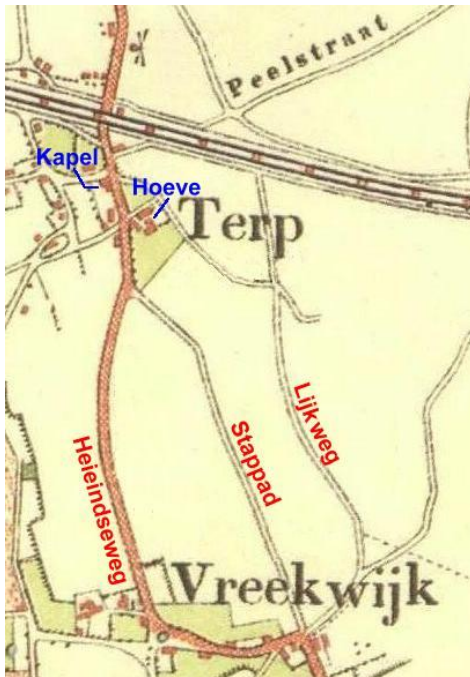
³⁹ 1538 Helmondse Schepenprotocollen

⁴⁰ 1589 Oud Rechterlijk Archief Deurne, nr. 84 f. 145

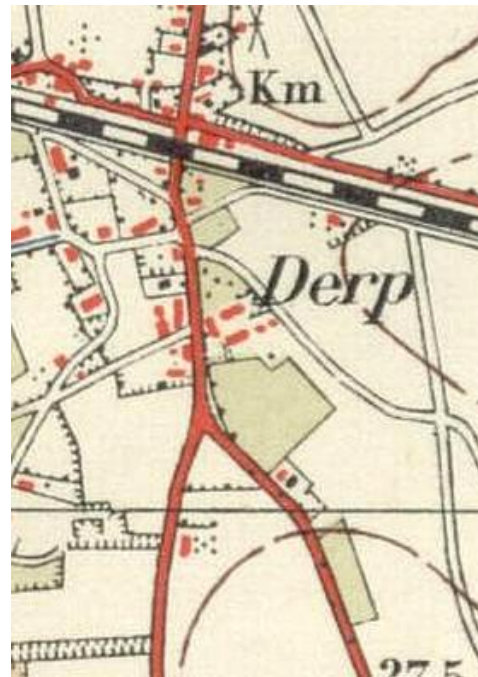
⁴¹ 1641 Oud Rechterlijk Archief Deurne, nr. 93 f. 38

zien. De zuidvleugel lijkt wel van zijn plaats geschoven te zijn. Duidelijk is dat de hoeve aan een pleintje lag, waarop nu ook een weijer of poel is aangegeven.

Het woongebied wordt aangegeven als Het Derp. De naam Veldheuvel wordt na ca. 1755 niet meer gebruikt. Opmerkelijk is dat in 1753 wel nog altijd gesproken wordt van "*huijs, schuur een klein huijske genaamd het Weeffhuijske, hof bogaart ter plaatse geheten Velthoven bij St. Antonis Capel*".⁴² We moeten hieruit afleiden dat men sinds de 14^e eeuw de namen Velthoven en Veltheuvel beide is blijven gebruiken. In het Helmondse cijsregister vinden we in het jaar 1754 voor Deurne de volgende 2 vermeldingen: "*Uijt eenen akker zijnde halff in't aangelag ter plaatse in't Derp bij de Velthoven- se Capelle*" en "*Uijt huijs hof met dries daer aen gelegen ter plaatse int Derp aen de Velthoevelse Capelle*".

Afb. 6 Topografische Kaart 1892

Afb. 7 Topografische Kaart 1934

De Topografische Kaart van 1892 (afb. 6) geeft een opmerkelijk beeld. De zuidvleugel heeft een geheel eigen vorm gekregen en is weer noordwaarts 'gekanteld'. Deze kaart toont ook dat cartografen bekwame meters en tekenaars konden zijn, maar voor de toponiemen op hun kaart vaak op het gehoor afgingen en geen schriftelijke stukken raadpleegden. Zodoende ontstond er ineens een Terp in plaats van Het Derp..... In 1934 (afb. 7) is de taalfout hersteld maar ziet de hoeve er weer anders uit. De zuidvleugel is een rechthoekig gebouw geworden en er zijn wat bijgebouwtjes te zien.

Afb. 8 toont de kaart uit 1949 die aangeeft dat er sinds 1934 niets veranderd was.

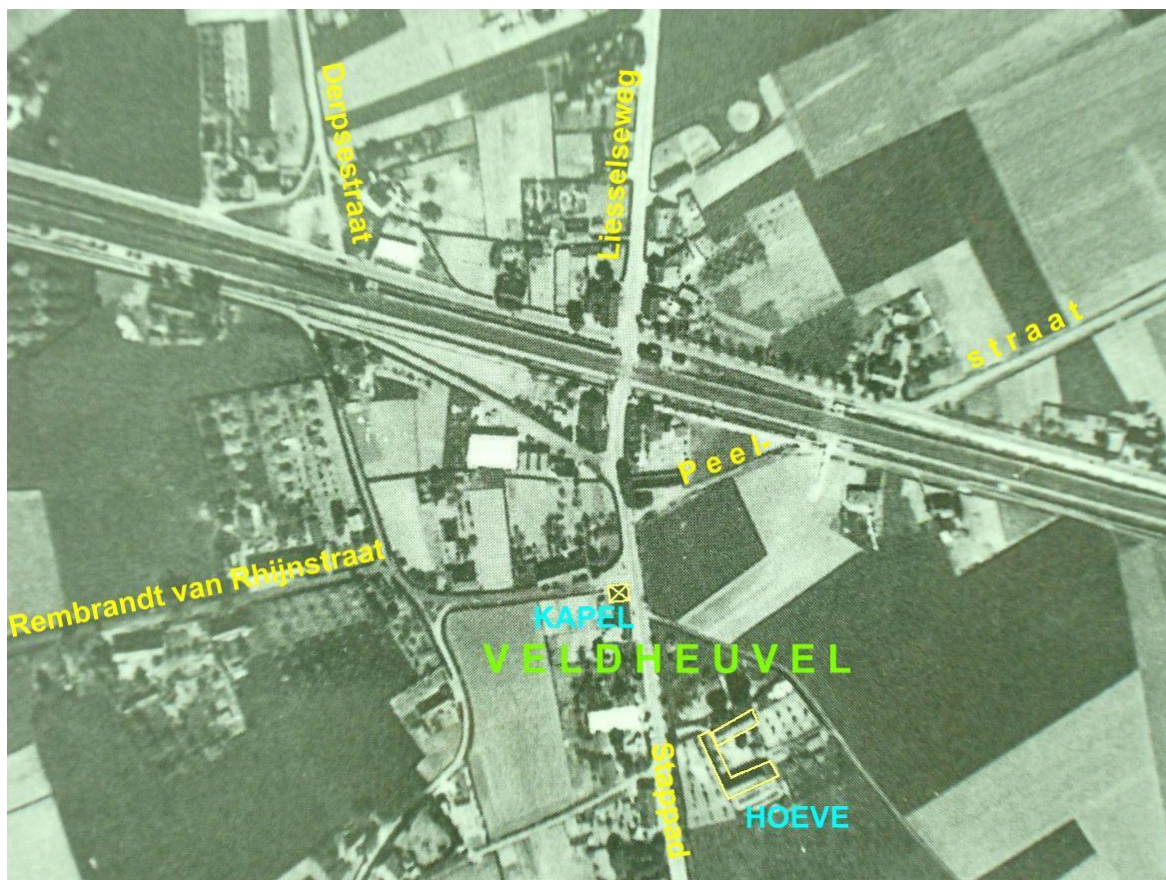
Afb. 8 Topografische Kaart 1949

Een luchtfoto uit 1949 brengt aan het licht hoeveel van de middeleeuwse situatie toen nog bewaard was gebleven. De naam Veldheuvel is hier uitsluitend toegevoegd om de oude situatie

⁴² 1745 Oud Rechterlijk Archief Deurne

in herinnering te roepen. Die naam is in de 12^e eeuw de oudste aanduiding van dit gebied geweest. Later sprak men van het "doirp of Veltheuvel" (1589) en tenslotte alleen van het Derp.

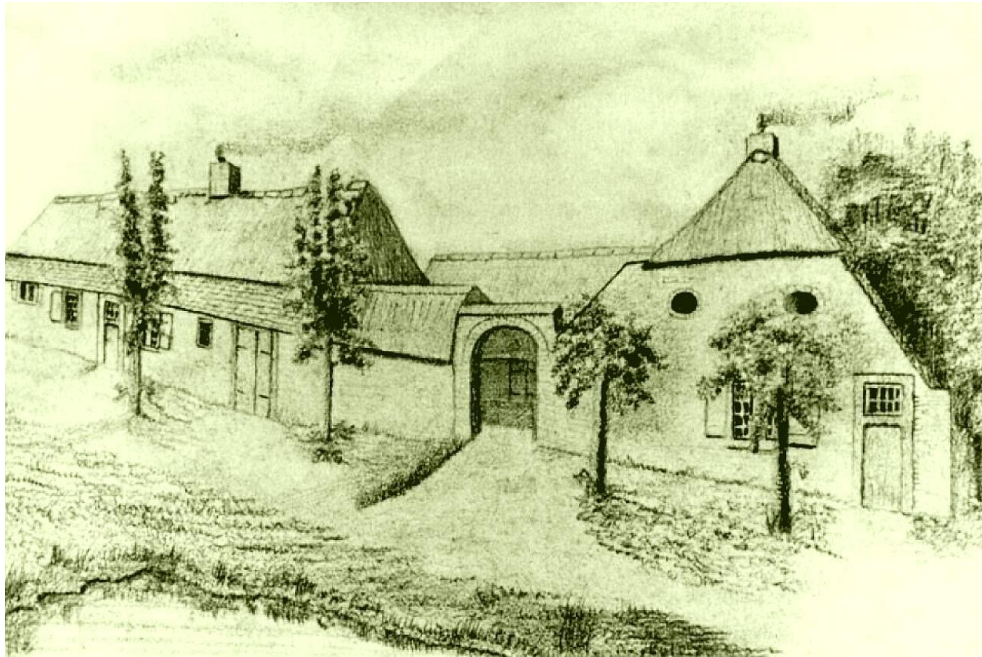

Afb. 9 Luchtfoto uit 1949

In dat dorp -of beter gehucht- lag een goed dat aanvankelijk ook Veldhoven/Velthovel heette, maar in de 14^e eeuw Stakenborch werd genoemd en vanaf de 15^e eeuw Ten Eijnde. Vanaf de 17^e eeuw duidde men het aan als Derpse Hoef en tenslotte alleen als de Hoef. De gelijklopende bewoners en de gelijksoortige lasten die er op drukten geven aan dat het steeds om hetzelfde goed en pand gaat. Tegen de tijd dat het werd afgebroken om plaats te maken voor bedrijfsgebouwen stond het bekend als de "boerderij van Keunen", naar de toenmalige bewoner.

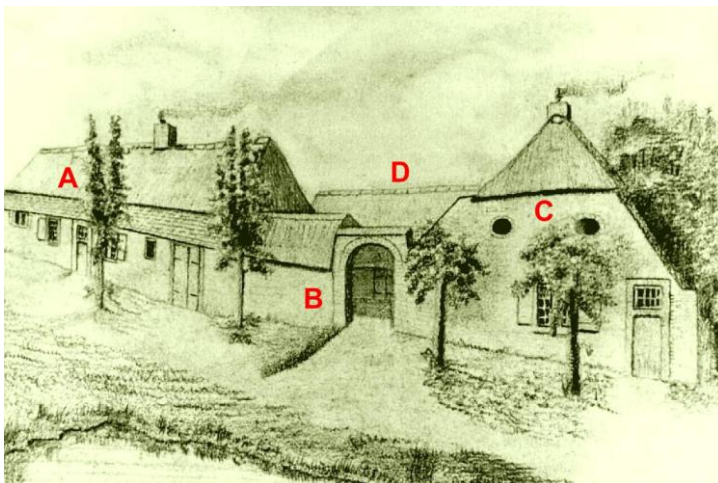
Het uiterlijk van de Derpse Hoeve

Door een gelukkig toeval weten we hoe de Derpse Hoeve er in haar laatste stadium heeft uitgezien. Hendrik Ouwerling, auteur van de Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden, Helmond 1933, heeft op een van zijn wandeltochten de hoeve in beeld gebracht. Ouwerling heeft meer tekeningen van Deurne gemaakt en deze afbeelding geeft de noordgevel goed weer. Van de westvleugel zien we de kopse kant. Boven het poortvleugeltje zien we het dak van de zuidvleugel uitsteken. Op de voorgrond zien we een deel van de poel voor het huis. Een uitvergroting

Afb. 10 De hoeve in het Derp in 1890 door H.N. Ouwerling

van de kadasterkaart van 1832 maakt duidelijk wat er in 1890 nog stond. Het poortje sloot kennelijk de open ruimte tussen B en C af. Rechtsonder op de kaart van afb. 12 zien we het gebouwtje dat een restant van de Antoniuskapel was, toen inmiddels al lang verbouwd tot twee kleine woninkjes.

Afb. 11 De tekening van Ouwerling bewerkt

Afb. 12 kadasterkaart 1832. (detail)

Overigens blijkt uit de tekening van Ouwerling dat de naam Veld-heuvel terecht was. Het standpunt van Ouwerling moet beduidend hoger hebben gelegen dan de hoeve, want we kijken over de poortvleugel heen en de poel zien we duidelijk lager liggen dan waar de tekenaar stond. Op afb. 2 is te zien dat onmiddellijk ten noorden van de hoeve en het pleintje ervoor een akker lag met de naam -Kloot-. Volgens Molemans was -cloet/cloot- een van de belangrijkste grondwoorden ter aanduiding van droge, d.i. hooggelegen bouwlanden.⁴³ Ouwerling heeft duidelijk aan de westzijde van het Stappad gestaan, zuidelijk van de kapel. Ook daar moet het derhalve hooggelegen gebied zijn geweest.

Uit de jaren '50 van de twintigste eeuw hebben we een foto die de noord- en de zuidvleugel weergeeft. De westvleugel was toen al verdwenen. Ondanks alle verbouwingen en veranderingen is er nog altijd iets van de oude Derpse Hoeve in te herkennen. Opmerkelijk is de geweldige leegte van het landschap. We kijken uit over de Vreekwijkse Akker. De foto toont ook aan dat er bijgebouwen stonden die op geen enkele kadasterkaart of topografische kaart voorkomen.....

Afb. 13 De boerderij Keunen in de vijftiger jaren van de 20^e eeuw.
Overgebleven zijn de delen A en D van de oude Hoeve.⁴⁴

⁴³ Molemans, J., De naamgeving in relatie tot de bodemgesteldheid, het reliëf en de begroeiing. In: Naamkunde, jrg. 3, 1971, afl. 1-4 (163-185), 169.

⁴⁴ Met dank aan Ir. L. Keunen te Wageningen voor het beschikbaar stellen van de foto

